

Pilinszky-képére épít – e meggondolások alapján is szakít a fentiekben már többször kifogásolt invenciótlán, merev, gépies időrenddel. Igen helyesen ismeri fel, hogy egy monográfia alapvető meghatározója felépítésének, szakaszolásának rendje. Előszavának nagy részét annak magyarázatára szenteli, hogy miért szakít a megszokott külső eseménytörténettel és választja a történetiség helyett e nagyrészt statikus líra motívum-típusainak feltárását. Kismonográfiájának meghatározója a poetikatörténeti, esztétikai tájékozottság. Irodalomelméletünk egyik gyengéje szakszókincsének szegénysége, így csak üdvözölhetjük Fülöp nyelvi leleményét, ahogy hiányzó fogalmaink megnevezésére maga alkot pregnáns, pontos szó szerkezeteket, mint az „egymozzanatú reflexív ötletvers”, „szugorított lírai szótár”, vagy az „antipoetikus lakonizmus” eseteiben. Néha azonban túllírt, túlbonyolított terminusok is jelentkeznek. Mennyivel több például a „formanyelvi jellegzetesség”, mint a nyelvi jellegzetesség; a „jellegmeghatározó alkotórész” mint a meghatározó alkotórész; a „jellegadó sajátosság” mint a sajátosság, s mit jelent ez a megállapítás: „A fájdalomélmények szavai nem változtak meg oly módon, hogy az élethit és az életbizalom érveinek a kimondására is alkalmassá válhattak volna.”?

A *Kortársaink* portrémonográfiái szükséges kompromisszum eredményei. Kompromisszumé, mely az irodalomtörténeti, monografikus feltárás és az ismeretterjesztő népszerűsítés között feszül. E könyvecskék gyakran az úttörés munkáját is elvégzik, életműveket, pályavonulatokat tárnak fel és értékelnek minden komolyabb előzmény nélkül. Ám lehet-e még kialakulatlan, rendeződő

értékeket, ismereteket ilyen amorf állapotban terjeszteni? Az elemzés és népszerűsítés, tudományos és publicisztikus igény megférnek-e? Tárgyalt kismonográfiáink, ha különböző szinten is, de egybehangzóan bizonyítják, hogy igen. E két igény nemcsak megfér együtt, de feltételezi is egymást. E munkákban még a legelvontabb poétikai vizsgálódások sem maradhatnak belterjesek, széles olvasóközönség tudatában kell igazolódniuk. S másrésről, lehet-e magasabb rendű népszerűsítés annál, mint amely a feltárás, az együtt-felfedezés izgalmából és örömeiből fakad?

Természetesen ez egészséges egyensúly mértékét, arányát elsősorban a kismonográfiák tárgya szabja meg. A sorozat állandóan visszatérő buktatói például a műismertetések. Bár az olvasótól az oeuvre teljes ismeretét elvárni nem lehet, mégis úgy tűnik, a gyakran pusztán leíró s nem elemző funkciójú cselekményismertetések e pályaképek felesleges ballasztjai. Hozzá kell szoknunk, hogy e portrémonográfiák is megkövetelik – különösen lírikusoknál – az együttolvast, az ellenőrzést. A vizsgált művek alapos ismeretét, párhuzamos olvasását.

De e kismonográfiák tárgya meghatározza az elemzés irányát és mélységét is. Míg például Sánta morálfilozófiai parabolái valóban megkövetelik az etikai szempontú feltárást is, addig Pilinszky elvont, absztrakt „alázatos töredékei” inkább az ontológia kulcsszavaira nyílnak. Ahány tárgy, annyi módszer. Ismertetés, elemzés és értékelés aránya az életműhöz simul. Az értékelés, értéketően, talán a legóvatosabban.

Nagy Sz. Péter

BALASSI BÁLINT ÖSSZES VERSEI

A versek helyreállított eredeti sorrendjében. Közzéteszi: Horváth Iván, Tanulmányok – Studije. Az Újvidéki Bölcsészettudományi Kar Magyar Tanszékének kiadványa, Újvidék 1976. 151 l.

Balassi Bálint verseinek legújabb kiadása, szemben a korábbi évek gyakorlatával, a költeményeket nem a többé-kevésbé hipotetikus kronológia szerint, hanem a forrásokban található sorrendjében közli, – ez legnagyobb újdonsága és erénye.

Meggyőző, textológiai és kompozíciós érvekkel egyaránt támogatott indokolását Horváth Iván már korábban (ItK 1976. 613–631.

l.) ismertette. Az ott leírtak újrafogalmazása nem lehet feladatunk: a szerző mondandójának lényegével egyetértünk, a kevésbé jelentős értelmezésbeli különbözőségek tárgyalásának – melyek további problémákat vetnek fel, anélkül, hogy azokra felelni tudnánk – pedig nem itt a helye. Egyetlen gondolatot ismételnék csak meg, amelyet Horváth Iván is hangsúlyoz, és amelyet e kiadás olvasása közben mindig szem előtt kell

tartanunk: egy soha meg nem valósult, csak a költő elképzeléseiben létezett, kikövetkeztetett verseskötetről van szó!

A kiadásnak – minden közelmúltbeli elődjéhez képest – jelentős értékei a következők:

1. A versgyűjtemények tagjainak címében található számokat mint a ciklus egészének és a vers címének egyaránt szerves részét, *nem* hagyja el.

2. Kétes hitelű verset (Íme ez szívembe... kezdetűt) nem sorol a bizonyossággal Balassitól származók közé. Megjegyezzük, hogy más vers esetében is (Leikemnek hozzád való buzgó kiáltása...) fölvethető a hitelesség kérdése (Klanciczay Tibor, 1957. javaslata alapján), ill., hogy a már kiadott XVI. sz.-i versek némelyikénél (pl. ItK 1954. 437–439. 1. vagy legutóbb: ItK 1978. 83–94. 1.) erősen valószínűsíthető Balassi szerzősége, de nyilvánvaló, hogy ezeknek a problémáknak tisztázása nem lehetett a kiadás feladata.

3. A Valahány török beyt 2 x 9-es ciklusként, nem pedig egy versként nyomtatja, és – nagyon helyesen – *nem* sorolja a Júlia-ciklus tagjai közé.

4. Az alkalmazott elvhez következetesen, eredeti sorrendjükben közli a Céliához írt verseket, helyreállítva a költeményeknek az eddigi kiadóktól megbolygatott rendjét.

5. A költő Maga kezével írt könyve 54. versének szerzői variánsát, melyet más kutatók beépítettek a versszövegbe, külön versként közli. Sajnálatos azonban, hogy ehhez a mindenképpen követendő gyakorlathoz Horváth Iván sem ragaszkodik következetesen; más versek szerzői változatára nem fordít figyelmet, pedig pl. a Bocsásd meg Úristen... kezdetű versnél teljességgel tetszőlegesnek mondható a választás a két – igen különböző – szöveg között.

6. A szövegek közlésénél figyelembe veszi a prozódiai sajátosságokat: a ma már egybeforrott szavakat, szórészeket külön szóként írja, ha azok egybeolvadása a XVI. sz.-ban még nem következett be. Más kérdés, hogy ezt a dicséretes szándékot a sajtóhibák sokszor keresztülhúzzák (pl.: mint ha helyett mintha stb.), és hogy – akárcsak a hangalak pontos rekonstrukciója – némileg eleve illuzórikus ez a vállalkozás: a XVI. sz.-i szövegek írásmódja meglehetősen következtelen, bizonyos szóalakoknál pedig nyelvtörténeti logikánk sem adhat határozott választ. Az igazsághoz tartozik, hogy a sajtóhibákért tudtunkkal nem a versek kiadója, szöveg-gondozója, hanem a külföldön nyomtatás körül-

ményei a felelősek, melyek nem tették lehetővé korrekcióra küldését.

Az értékek mellett eltörpülnek a hiányosságok, – egy kivételével: érthetetlen, hogy a kötetcskének miért nincs versmutatója? Még a Balassi életművében járatos olvasó is csak hosszas lapozgatás után találja meg a keresett verset, és ha magánszorgalomból nem készít hozzá mutatót, bizony annyiszor fog bosszankodni, ahányszor kézbe veszi a szóban forgó munkát... „Házi használatra” talán Horváth Iván idézett cikkének versjegyzékét lehetne legegyszerűbben az új kiadásba applikálni, vigyázva arra, hogy az ún. „gyűjteményen kívüli versek” esetében a verssorrend nem teljesen azonos.

Balassi Bálint verseinek ez a kiadása, mint már utaltunk rá, egy elegáns érveléssel bizonyított koncepció megvalósulása; példa a kikövetkeztetett elv sikeres átültetésére a gyakorlatba; a magyar klasszikusok kritikai kiadása szabályzatának – mely egyértelműen időrendhez köti a verssorrendet – megkérdőjelezése; – ez volt feladata, ennél többet, mást nem lenne jogos számon kérni tőle. De mint ahogy bízunk benne, hogy a későbbi kiadások hasznosítani fogják e kötetecske tanulságait, úgy attól is óva intünk minden kiadót, hogy az eddigi kronológiai kutatásokat (bármennyire is vitathatók azok eredményei!) figyelmen kívül hagyja, a feltételezett keletkezési időpontokat (időközöket) hasznos a versek után feltüntetni!

Figyelmetlenségre vall az *sz* és *zs* hangok alkalmanként következtelen jelölése. Vagy meg kellett volna tartani a XVI. sz.-i írásképet, vagy a megfelelő helyeken *minden esetben* átírni az *s*-eket *sz*-é, illetve *zs*-vé. Pl.: a 103. lapon a „Szerelem istene...” kezdetű vers szövegében „Sófi”, de címében „Zsófi”.

A kiadás a következő helyeken – többnyire sajtóhibákról van szó – *feltétlenül* javítandó: Az Szent Háromságnak első személe... 32/10 (Az első szám a verssornak a számát, amelyben a javítandó kifejezés előfordul, a második a megfelelő oldalszámot jelöli, erre a tartalomjegyzék hiánya miatt van szükség.)

esnek *jav.*: estek – Téves olvasat javítása, vö. ItK 1976. 718. 1. Leikemnek hozzád való... 22/18 meg értemet *jav.*: meg tértemet – Sajtóhiba, továbbiakban: Sh.

Segéll meg engemet... 31/20 téged *jav.*: tégedet Sh. Megjegyzendő, hogy a sor így a bártfai kiadásnak megfelelően alakul, ennél a kiadásnál a kolozsvári, lőcsei nyomtatványok általában hite-

leesebbek, és ebben az esetben is hibátlan változatot (*Ki téged keservesen régen kiáltott*) adnak. A bártfai kiadás szerinti közlést csupán a *keserven* szó régies, talán Balassira jellemző alakja indokolja, vö. ItK 1974. 458. l.

A szóban forgó vers utolsó sora hiányzik. Az elhagyást elsőként Komlovszki Tibor (ItK 1970. 671. l.) javasolta. Érvelése figyelemre méltó, de nem olyan mértékben perdöntő, hogy a minden régi nyomtatványban meglevő sort legalább lapalji jegyzetben – mint az Ó te család világ... kezdetű ének egyik változatánál a kiadás erre példát is ad – ne kellett volna közölni.

10/18/45 (Azoknál a verseknél, melyek a versgyűjteményben szerepelnek, nem a kezdő sort, hanem a kiadásbeli sorszámot közöljük; ez az első szám.) szólt *jav.*: szólt – A sor egy szótaggal több a kelleténél, ezt már Szilády Áron is észrevette. A javítás Stoll Béla javaslata alapján történt, vö. ItK 1974. 456. l.

22/7/60 cselekszi *jav.*: cselekeszi – Sh.

23/41/61. ilyen *jav.*: ily – Sh.

25/28/63 Ka *jav.*: Ha – Sh.

34/1/73 édesebb *jav.*: édes – Sh.

37/8/75 kézi ijámat *jav.*: kéz ijámat – Sh.

40/18/79 Édes *jav.*: Édest – A kódexben ugyan *Édes* található, azonban ez egyértelmű tollhiba *Édest* helyett; a javítást már Szilády – s nyomán az összes szövegkiadó – elvégezte. (Vö. pl. *Édest keserűvel elegyítő gyermek*... 52/1/92.) Itt valószínűleg Sh.

44/17/84 tündököljék *jav.*: tündökljék Sh.

47/12/87 szerlemmemnek *jav.*: szerlemmemnek Sh.

47/13/87 voltál *jav.*: voltát Sh.

48/9/87 hívsz *jav.*: hisz – A kódexben a javított alakban, nincs ok ezen változtatni; Sh.?

51/10/91 Ki *jav.*: Kit – Sh.

52/17/92 áthatsz *jav.*: árthatsz – Sh.

Célia, 8/1/127 cselekszem *jav.*: cselekeszem – Sh.

Ó magas kősziklák... függékben közölt variánsának utolsó előtti versszakában tördelési hiba: Ha Isten azt adja, lelkem viszont áldja nevé / minden időben; helyesen: Ha Isten azt adja, lelkem viszont áldja / nevé minden időben.

Jegyzékünkben nem térünk ki az egybe- és különírás tévesztéseire, a hangalaki kérdésekre, melyek különben is csak csekély biztonsággal rekonstruálhatók, az „s” kötőszó forrásonként különböző hiányának vagy meglétének a szövegromlás miatt majdhogynem eldönthetetlen problémájára, a központozás vitatható eseteire, ill. a prózai szövegek (utószó stb.) sajtóhibáira.

A következő lista azokat a helyeket tartalmazza, ahol *szerintünk* más a hiteles szöveg, más

forrás az autentikus. Javításaink általános szempontja: ha logikai érvekkel valószínűsíthető, hogy egy adott kiadás jobb szövegeket közöl, mint a másik, akkor valahányszor fakultatív a döntés két szövegrész között (mindegyik helyes szótagszámot, jó rímet stb. ad), mindannyiszor következetesen a hitelesebbnek vélhető kiadás szövegét kell választani. A kritikai kiadás készítője, Eckhardt Sándor még úgy gondolta, hogy a legkorábbi, az ún. rendezetlen (bécsi és bártfai) kiadásokban található a hiteles szövegek, ezeket kell alapul venni, és a többi forrás (főleg az első ránk maradt rendezett kiadvány, a lőcsei) felhasználásával javítani. Klaniczay Tibor bizonyította be, hogy épp az ellenkező szövegközlési elv a helyes: a rendezett (lőcsei) kiadás szövege többnyire jobb, a verseket é szerint kell közölni, természetesen figyelembe véve a bécsi és bártfai kiadásokat is, hiszen szövegromlás mindegyik nyomtatványnál elképzelhető. Elsődlegesen Klaniczay következtetéseire támaszkodva, Stoll Béla „teremtett rendet” a versszövegek kérdésében, kitűnő összefoglalása, szövegjavításai során (ItK 1974. 454–460. l.) azonban ő sem ragaszkodott elég következetesen a rendezett kiadások hagyományozta szöveghez. Majd előkerült egy idáig lappangó, nagyjából a lőcseivel egyidejű kolozsvári kiadás is, mely – mivel bizonyítható, hogy szövege a második váradi kiadáséra megy vissza, míg a lőcsei a negyedikre – Balassi istenes énekei egy részének leghitelesebb forrása. Ennek a nyomtatványtöredéknek a publikálása azonban Horváth Iván kiadásának nyomdába adása után történt (ItK 1976. 714–719. l.), így a belőle következő helyesbítéseket a szövegrendezőnek nem lehetett módjában hasznosítani.

Az Szent Háromságnak első személe... 26/9 szabaduláson *jav.*: szabadításodot – Vö. ItK 1976. 718. l.

Az Szent Háromságnak kinek imádkoznak... 1/10 Krisztus *jav.*: Jézus – Vö. ItK 1976. 718. l.

8/10 Észt és bátorságot *jav.*: Eszet, bátorságot – Vö. ItK 1976. 718. l.

20/11 s szívemnek *jav.*: én szívem – Vö. ItK 1976. 718. l.

23/11 Észt és bátorságot, szerencsés nagy sok jót *jav.*: Bátorságot, eszet, sok jó szerencsét – Vö. ItK 1976. 718. l.

Ó én Istenem... 17/15 szívemnek *jav.*: lelkemnek – A fentebb említett kolozsvári kiadás alapján, a lőcsei kiadáscsoportban is így; a javítandó szöveget a rendezetlen kiadásokban találjuk.

18/15 lelkemnek *jav.*: szívemnek – Ld.: mint fent.

19/15 meg *jav.*: még – Ld.: mint fent.

Bizonytal esmérem... 18/17 Nagy irgalmas-
ságod de biztat engemet *jav.*: Csak irgalmasságod
biztatja szívemet – Ld.: mint fent.

48/17 És ajánlja *jav.*: Ajánlja is Ld.: mint fent.

Lelekemnek hozzád való... 3/17 bűnöm *jav.*: két-
ség – Ld.: mint fent, a javítást a cím is támogatja.
5/18 erős *jav.*: kegyes – Ez a hely is a kolozsvári
és lőcsei kiadáscsoport alapján javítva, a javítást a
szakasz szövegösszefüggése is indokolja.

27/18 sok *jav.*: nagy – A kolozsvári és lőcsei
kiadásban található a javított alak.

Menyei seregek... 17/25 való *jav.*: úszó – A
javasolt változat egyedül Kassai András nyomtat-
ványában (1644, szövegkiadás ItK 1911.
357–365. l.) és az Erdődy-énekeskönyvben (ItK
1978. 84. l.) található. (Vö. még Stoll Béla: i. m.
457. l. és 460. l., de az utóbbi helyen Buchanan
helyett Bézát kell érteni.) A javítást az indokolja,
hogy a vers mintájában, Béza zsoltárparafrázi-
sában a megfelelő rész – traicitis: 'áthasít' –
inkább valószínűsíti az „úszó”, mint az ennél
szürkébb, mozdulatlanabb „való” jelentést. A két
alak a korabeli írásképen egyébként rendkívül
hasonlított, könnyen összetéveszthető volt.

21/25 nyárban fejező *jav.*: nyárban is felyhős –
Ezt a javítást is a Kassai féle szöveg alapján java-
soljuk, a forrással való összevetés – „Montes
aeris nubibus aemuli” – eldönti a kérdést.

26/25 kik lakoztok *jav.*: ti kik laktok – A lőcsei
és kolozsvári kiadás alapján. A rendezetlen kiadá-
sok e vers vitás helyeinél rendre romlott válto-
zatot adtak, semmi sem indokolja, hogy szöve-
gükhöz ennek ellenére ragaszkodjunk.

37/26 ez *jav.*: ő – Ld.: mint fent.

41/26 néki *jav.*: az ő – A vers szóhasználatában
nemigen figyelhető meg szabályszerűség az
istenre vonatkozó „az Úr”, „az ő”, „néki” ki-
fejezések előfordulásában. A fenti helyen a bécsi
kiadásban „néki”, a lőcseiben és a kolozsváriiban
„az Úr”, a Kassai András féleiben „az ő” változat
olvasható; közülük a választás azért esett az

utóbbira, mert egyrészt az előző példák alapján
feltételezhető, hogy Kassai nyomtatványa őrizte
meg a hiteles alakot, másrészt ez stilisztikailag
egy hajszállal jobban illik a szövegbe.

Ó én kegyelmes Istenem... 6/27 gyakran *jav.*:
sokszor – A javítás a lőcsei és a kolozsvári kiadás
alján történt.

8/27 im lám *jav.*: – Ld.: mint fent.

27/28 Vetél engem gyötrelmére *jav.*: Vetettél bút
én fejemre – Ld.: mint fent, a Bocskor kódexben
is így, és vö. a következő szakasszal!

Végtelen irgalmú... 6/29 vétkeket *jav.*: bűnö-
met – A kolozsvári és lőcsei kiadás alapján javítva.

14/29 te pedig *jav.*: pedig te – Ld.: mint fent.

20/29 Élelmit elmémet *jav.*: vigasztald lelkemet
– Ld.: mint fent.

30/30 töredelmességgel *jav.*: töredelmes szívvel –
Ld.: mint fent.

6/24/41 Most ha így vagyok, és az történnék *jav.*:
Most ha így volnék, az is történnék – Ezt a
javítást korábban Stoll Béla javasolta, vö. ItK
1974. 454. l.

10/28/45 Ez a sor a kódexben egy szótaggal több
a kelleténél, ezen a kiadó úgy segít, hogy Stoll
Béla javaslatának megfelelően elhagyja az *ő* szót.
Szerintem – Stoll idézett cikke ezt a változatot is
említi – célszerűbb az *e* kérdőszócska elhagyása,
azaz a sor így alakul: „Hát meggyek? ellene
vétek? *ő*, azt sem lehet, mert szánom.”

Végezetül egy harmadik jegyzéket is össze-
állíthatnánk, itt lehetne felsorolni azokat a
helyeket, ahol megállapítható, hogy a közölt
szöveg valószínűleg nem hiteles, viszont kellően
megindokolt szövegjavításokra nem tudunk javas-
latot tenni.

Értékes munka Horváth Iváné, csak sajnálni
lehet, hogy az alacsony példányszám miatt
kevesek juthattak hozzá. Balassi verseinek eddigi
legjobb kiadása ez, tanulmányi megszívlelendők.

Kőszeghy Péter

Zoványi Jenő: Magyarországi protestáns egyház-
történeti lexikon. 3. jav. és bőv. kiadás. Szerk.
Ladányi Sándor. Budapest, 1977, A Magyar-
országi Ref. Egyház Zsinati Irodájának Sajtó-
osztálya. 712 l.

Zoványi Jenő 1957-ben elfogadta a történet-
tudományok doktora címet a Tudományos
Minősítő Bizottságtól, mert amint egy levelében
írta, „kibőjtölte”. A magyar múlt kutatói is

ugyancsak kibőjtölték a „Zoványi Lexikon” meg-
jelenését. A most megjelent mű ugyan a címlap
szerint már a 3. kiadás. A valóságban azonban az
első kiadásnak tekintett előzmény még a század-
fordulón jelent meg, e Lexikonnak az elő-
munkálatait tartalmazta. A második kiadás
1940-ben, kézirat gyanánt csak 40 példányban
került a szakemberek kezébe. Még az Akadémia
Könyvtárába se jutott belőle példány. Révész
Imre szorgalmazta leginkább az új kiadás meg-